

Ана ОРЛОВИЋ*

АДВОКАТСКА СТРУКА У ПАНЧЕВУ 1918–1941.

Рад је посвећен адвокатској струци током међурајној периода у Панчеву. Хронолошки оквир теме обележило је рађање нове правне система у ново-насталој држави, Краљевини Срба, Хрватина и Словенаца (касније Краљевина Југославија), у оквиру која је долазило до бројних промена. У посебном осврћу представити се лични животи надашњих адвоката, ради упознавања са особама које су се бавиле овим послом, и како би се узело у обзир што више аспеката који могу да постоје и да дефинишу једног адвоката и адвокатски позив. Обрађени су на што приближнији начин полови којима су се адвокати бавили у оквиру Окружне и Среске суда у Панчеву, а незаобилазан део занимања представљају политичко ангажовање у самом раду, као и клијенти са којима су се сусретали. Рад се базира, поред релевантне литературе, на архивској грађи и старим градским новинама („Панчевац”, „Панчевачка недеља”), али и на другим изворима који су повезани са овом темом.

Кључне речи: Адвокати. – Панчево. – Краљевина Југославија. – Окружни и Срески суд. – Клијенти.

1. УВОД

Адвокатура представља јавно занимање које врше адвокати, лица која су законски овлашћена да пред судовима и осталим државним органима заступају и бране правне интересе појединца, правних особа и државе. Адвокатура је слободна, морална професија и битан је саставни део правног уређења суверених држава.¹ „Она је власница” свих правних и државних наука у теорији и у пракси. Представља групу наука чији би се недостатак одмах видео у друштву и његовом функционисању.²

* Аутор је студент основних студија на Правном факултету Универзитета у Београду, anaorlovic04@gmail.com

1 Енциклопедија Југославије I, А – Боск, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб 1955, 10.

2 Андреј Марјановић, „О адвокатури”, *Панчевац*, 29. 11. 1922, 2.

По завршетку Првог светског рата долази до стварања нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Са њеним настанком требало је уредити нови правни систем, а кључну улогу имали су управо адвокати. Међутим, први закон о адвокатури и судовима донет је тек 1929. године. До тада су адвокати у Панчеву били под утицајем закона донетих у оквиру Хабзбуршке монархије, који су важили на том правном подручју.

За време међуратног периода дошло је до промена у функционирању правног система у оквиру новонастале државе. Поставља се питање како се прилагођавала струка тим променама у пракси, на локалном нивоу, и како је изгледало њено функционисање под новим условима. Кроз та два основна питања формирала се и сврха спроведеног истраживања – упознавање адвокатске професије у Панчеву и живот панчевачког адвоката за време међуратног периода. Разлог због којег је одабрана ова тема за писање рада је управо неистраженост правноисторијских тема на територији града Панчева. Основни циљеви који су постављени током истраживања су: да се на што приближнији начин одговори ко су били панчевачки адвокати, којим пословима су се бавили у оквиру своје струке и ван ње, ко су заправо били њихови клијенти. Такође, проналажење што више података о њиховим личним животима је представљало један од циљева у оквиру писања рада.

Основни извор података коришћен приликом израде рада представљала је архивска грађа Историјског архива у Панчеву. Прегледани су фондови Окружног и Среског суда у Панчеву, а коришћени су и записници са седница Градског поглаварства. Један од већих проблема током писања била је неуредност рукописа записника парница и њихов редослед, јер нису били хронолошки поређани, а заправо је из тих парница извучен већи део података током истраживања. Требало би напоменути да се рад базира на мањем узорку истражених случаја, јер је прегледан само део целокупне грађе Историјског архива. Поред наведених фондова, у плану је било и коришћење фонда Краљевски јавни бележници, али нажалост то није учињено јер је фонд предат на сређивање и није био доступан истраживачима. Значајне информације о теми проналазили смо и у старој градској штампи, пре свега у *Панчевцу* и *Панчевачкој недељи*.

2. РАЗВОЈ АДВОКАТУРЕ И ПРАВА У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ

Настајање прве југословенске државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (даље: Краљевина СХС), било је веома дуг и сложен процес започет објавом Нишке декларације, а коначно проглашење

нове државе догодило се 1. 12. 1918. године у Београду. Када је реч о правној квалификацији Краљевине СХС поставља се питање да ли је заправо настала нова држава, или је то уствари била проширена Краљевина Србија. Ову дилему решавамо посматрањем положаја државе споља и изнутра.³ Закључујемо да стварање Краљевине СХС није изазвало никакав прекид у међународном положају Краљевине Србије, јер није прекинут ниједан дотадашњи уговор – и због тога се узима да је она стара држава. Међутим, настао је потпуни прекид у дотадашњем уставном систему – и због тога се узима да је то нова држава са гледишта уставног права.⁴

Од како је проглашена, држави је требало доста времена да успостави јединствену примену права која би била важећа на целој њеној територији, која се састојала од шест правних подручја која су функционисала по другачијим правним системима. Са различитим материјалним и формалним правом, неједнаком организацијом судова и адвокатуре, појавила се потреба за изједначењем закона да би се развио правни живот у држави.⁵ Област Окружног суда у Панчеву припадала је трећем правном подручју где су важили закони донети у оквиру Аустрије или Угарске, пошто нису били јединствено правно подручје. Први устав нове државе (познатији под називом Видовдански устав), донет 28. 6. 1921. године предвидео је да држава буде уставна, парламентарна и наследна монархија, где је суверенитет дат краљу. Поред конструисања унитарне државе, овај устав требало је да изједначи и законодавство.⁶ Ради стварања јединственог правног система у држави формирана су два тела.⁷ У оквиру њихове надлежности била је израда закона у склопу јавног права, приватног права и судски закони. Због политичних проблема и размирица у скупштини многи пројекти постају закони у првом периоду Шестојануарске диктатуре. Године 1929. на снагу ступају Закон о уређењу редовних судова, Закон о адвокатима, Закони о судским поступцима и Кривични законик. Доношењем ових закона делимично је решено пи-

3 Споља – држава је серија уговора успостављених између ње и других држава, док је изнутра држава једна серија закона које су донели њени законодавни органи.

4 Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, „Службени гласник” са п.о. Београд, Београд 1995, 127–135.

5 Милорад Ботић, *Адвокаатура: есеји – саопштења – записи II*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 1994, 133.

6 *Историја југословенске адвокатури*, Адвокатска комора Југославије, Београд 2000, 20–21.

7 Министарство за изједначавање закона и Законодавни савет Министарства правде.

тање унификације југословенског права, те обезбеђено правно јединство читаве државе.⁸

Путем донетих закона уведен је савремени адвокатски систем у Србију, а адвокатура је дефинисана као „занимање јавног поретка”. Одређени су темељни принципи адвокатуре: самосталност, независност и саморегуларност професије. Законом о адвокатима установљена је адвокатска комора, као обавезна асоцијација адвоката, која „чува углед, част и право адвокатског сталежа и пази на то да адвокати врше своју дужност”, која одлучује о упису нових чланова, води њихов именик, прописује норме професионалног понашања и изриче санкције за њихово непоштовање.⁹ Такође, води бригу о едукацији будућих адвоката. Кроз рад адвокатске коморе остварује се могућност да она „подноси предлоге и изјављује о законским предлозима своје мишљење, извештава о стању правосуђа и управе и износи своје примедбе и жеље у погледу њих”. Овим законом заштићена су права адвоката. Они од тада имају могућност одабира клијената које ће заступати, право на прекид сарадње са клијентом пре доношења пресуде, и имају право да сами формирају цену своје услуге.¹⁰ Законом о адвокатима за Краљевину СХС из 1929. године створени су формални и материјални услови за оснивање и рад Пензионог фонда при Адвокатској комори у Београду. Одлука о оснивању Пензионог фонда при Адвокатској комори донета је 1930. године на ванредној скупштини Адвокатске коморе, на којој су усвојена и правила фонда.¹¹ Септембарским уставом из 1931. сужено је право законодавне иницијативе и краљ је доносио одлуку по питању функционисања државе, а закон о адвокатури остаје не промењен.

Требало би нагласити да су адвокати и адвокатура из Првог светског рата изашли веома оштећени, јер је већина адвоката страдала на бојиштима, а они који су преживели били су јако сиромашни.¹² Ипак, адвокати су имали значајну улогу за утемељење и развој нове државе као иницијатори за доношење унифицираних закона. Они су

8 *Ibid*, 28–38.

9 Законом из 1929. године на територији Краљевине основане су адвокатске коморе у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву, Сплиту, Новом Саду, Скопљу и Подгорици.

10 Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 17. 3. 1929. године, доступно на: <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Zakon%20o%20advokatima%20za%20kraljevinu%20SHS.pdf> (9. 12. 2022)

11 Адвокатске комора Србије, *Историјаји*, <https://aks.org.rs/cir/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82/> (8.12.2022)

12 Жељко Фајфрић, „Адвокатура у Србији до 1990. године”, *Анали*, 618, https://anali.rs/xml/200-/2002c/2002-3-4c/Anali_2002_3-4_610-626.pdf (9. 12. 2022)

на својим скуповима доносили нацрте нових закона који би требало да замене превазиђене старе законе. Пројекти адвокатских закона објављивани су у часописима *Бранич*, *Одвјейник*, *Правосуђе*, *Гласник* и другим. У овом периоду истичу се Добра Петковић, стални члан Законодавног савета Министарства правде, др Иво Политео, Љубомир Стефановић, Данило Мајарон, Стеван Адамовић. Њиховим залагањем југословенска адвокатура бива примљена у редове оснивача Међународне уније адвоката, а на првом састанку у Бриселу Југославију је представљао Љубомир Стефановић.¹³

* * *

У периоду пре доношења Закона о адвокатури и судовима, адвокати на територији Панчева одржали су неколико конференција на којима су износили проблеме са којима су се сусретали у свом послу. Један од њихових циљева био је да ставе до знања власти да се и адвокати питају о законима везаним за њихову струку. Такође, желели су да се увиди потреба заштите адвокатског угледа, достојанства и интереса. Главни иницијатор ових конференција био је Глиша Стојшић са још неколико својих колега. Ставке о којима се дискутовало на овим конференцијама односиле су се на подељеност војвођанских адвоката према познавању државног језика у А и Б групу, што није био случај нигде у остатку земље.¹⁴ Адвокати су сматрали да ова подела није валидна, јер се Адвокатска комора сама залагала за равноправност својих чланова. Они који су се налазили у Б групи сматрани су недостојним да буду у А групи, а опет били су довољно способни да бране интересе локалног грађанства. За време ове поделе никада се није проверавало да ли су адвокати напредовали и заслужили да пређу у вишу групу. Ово је утицало, између осталог, и на њихове приходе, који су били нижи у односу на адвокате из А групе. Дискутовало се и о томе да би Министарство правде требало да предлоге закона, пре подношења Скупштини на усвајање, пошаље заинтересованим стручним институцијама да добије и њихово мишљење да ли су стварно добри и да ли би требало нешто да се промени. На конференцијама се залажу да се политика не меша у судство и да се одржи судска независност. Између осталог, потребно је било и побољшање услова за судско особље како би се спречио настанак корупције у судовима. Наводи се да би требало у оквиру суда побољшати рад земљишних књига, јер постоје бројни случајеви који застаре док на њих дође ред, и због тога се осећа велики новчани губитак.

13 М. Ботић, 134–137.

14 „Конференција адвоката у Панчеву”, *Панчевац*, 26. 5. 1928, 5–6.

На овим конференцијама се наглашава да однос између адвоката и судије треба поправити, јер су судије врло често виделе адвокате као сметњу при доношењу одлука, па је долазило и до вређања и омаловажавања адвоката. Судови су често и закидали приходе адвокатима и давали им мање него што је предвиђено законом. Ово је реметило циљ њихове струке, а то је налажење правде и истине заједничком сарадњом.¹⁵ Адвокати који су били потписници меморандума имали су поверења да ће се проблеми решити, што сматрамо да је делимично и урађено доношењем новог закона, јер нисмо наилазили на даље примедбе поводом ових питања.

3. ПАНЧЕВАЧКИ АДВОКАТИ

Током међуратног периода у Панчеву је боравило и радило укупно осамдесет пет адвоката, односно толико смо ми пронашли у изворима током свог истраживања.¹⁶ Првобитни списак адвоката после Првог светског рата добијамо из књиге Николе Милутиновића *Панчево*, који спомиње само њих двадесет.¹⁷ Тај списак уједно представља пресек стања у адвокатској струци током 1921/2. године, а у овом периоду у Банату, Бачкој и Барањи је било укупно 396 адвоката.¹⁸ Остатак списка употпуњен је после прегледања судских парница, записника седница Градског поглаварства и прегледа градских новина. Сазнајемо да је сваки адвокат био свестан потребе да адвокат буде образован. Места у којима су се школовали била су следећа: Београд, Загреб, Будимпешта, Беч. Треба напоменути да су сви наведени градови, осим Београда, некада били у саставу Аустроугарске и да се већина панчевачких адвоката школовала по њеном правном систему, који је био потпуно другачији у односу на онај Краљевине СХС, и самим тим код њих се задржавају и неки од ставова које су стекли за време школовања. Адвокати у Аустроугарској су били у обавези да заврше докторске студије да би положили адвокатски испит и стекли своје звање – док у Београду није био такав случај, и адвокати су могли без докторског звања да раде у својој струци.¹⁹ Током међуратног периода адвокатура је била већински мушка професија и тек се назирала појава жена у адвокатури, а преносила се у неким поро-

15 „Меморандум адвоката са територије Окружног суда у Панчеву”, *Панчевац*, 2. 6. 1928, 4–7.

16 По подацима из Адвокатске коморе у Новом Саду, сазнајемо да је данас уписано 174 адвоката са Општине Панчево.

17 Остаје отворено питање да ли је било још адвоката у том периоду, па их само Н. Милутиновић није навео у својој књизи.

18 „Вести”, *Панчевац*, 10. 4. 1921, 2.

19 М. Ботић, 137.

дицама преко мушких наследника. То видимо из примера Аристада Киша чији су отац и стриц били адвокати.²⁰ Ту праксу примећујемо и кроз примере породица Кнежевић, Тополовачки... Такође, сазнајемо путем надгробног споменика породичне гробнице Бошковић да су се и синови најпознатијег адвоката у овом периоду прихватили адвокатског звања.

Требало би напоменути да су адвокати у Панчеву били под надлежношћу Адвокатске коморе у Новом Саду, која је водила бригу о њиховом упису. Такође, неки од њих учествовали су у функционисању саме Коморе као чланови управних органа. Током овог периода помињу се: Душан Радивојевић (учествовао је у састављању Пословника Коморе); Глиша Стојшић и Ђорђе Пајић²¹ као чланови Управног одбора Коморе; Глиша Стојшић и Ђура Киш као чланови Дисциплинског већа; Ладислав Грабер као адвокатски судија.²²

Иако се наше истраживање бавило адвокатима који су радили у Панчеву, сусретали смо се са примерима адвоката из околних места као што су Иван Лајош (Дебељача), Славко Срдановић (Вршац), Јоца Михајловић (Велики Бечкерек). Тиме закључујемо да се округ Јужног Баната није ослањао на адвокате који су радили и живели у Панчеву.

* * *

слика 1 - Душан Бошковић
Извор: „Страдања националних бораца 1914–1915”

Душан Дуда Бошковић је рођен у Панчеву 1881. године. Школовао се у Будимпешти, где је и завршио право и два доктората (државне науке и права). У младости се истицао својим националним опредељењем и био је активан у свим националним покретима. Године 1902. оснива културно друштво *Српско женско коло*, а наредне године *Српско омладинско коло „Узданица”*, чији је био и председник. За време Балканских ратова сакупио је прилоге за Црвени крст и слао их за Београд, због чега га је кажњавала мађарска власт. Био је члан Народне одбране у Београду,

20 „Вести”, *Панчевац*, 23. 3. 1926, 2.

21 Учествовао је, као представник Адвокатске коморе у Новом Саду, у раду Скупштине Савеза адвокатских комора Краљевине Југославије 1930. године.

22 Жељко Фајфрић, *Историја адвокатуре Војводине (од почетка до 1941. године)*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад, 2008, 457–458.

и због тога при избијању Првог светског рата међу првима бива затворен. У заточеништву проводи две године. Убрзо после изласка на слободу постаје потпредседник Народног већа и као делегат ишао је на преговоре код српске владе да се Банат, Бачка и Барања припоје Србији.²³ Радио је за Српски народни одбор у Новом Саду, био је активан при оснивању одбора за Банат, члан Велике народне скупштине у Новом Саду.²⁴

Рад у адвокатској струци започиње у Темишвару, прво као приправник, а после као самостални адвокат. Своју адвокатску канцеларију отвара у Панчеву 1920. године и успешно је развија као једну од најчувенијих у Војводини. Стиче углед доброг и способног адвоката. Сматрало се да ко узме њега као свог адвокатског заступника сигурно добија случај у своју корист.

Активно се бавио и политиком. Био је члан Демократске странке, а после њеног распада прикључује се Самосталној демократској странци. Био је противник Шестојануарске диктатуре и залагао се за демократизацију политичког живота. Године 1919. обнавља часопис *Панчевац*, као његов власник, ради пропагирања идеје Демократске странке о југословенском јединству, а касније оснива и часопис *Војвођанин*.²⁵ У овим листовима отворено је износио своју идеју о аутономији Војводине, а и своје политичке ставове. У тим ставовима се није испољавало „антисрпство”, али јесте деловање на штету Српства као

Слика 2 – Канцеларија Душана Бошковића

Извор: Ана Орловић

целине, а његов Војвођански фронт је био помаган и подржан од Хрватске сељачке странке, на шта је указала група од 81 истакнутог културног посленика са територије Срема, Баната, Бачке и Барање (међу којима су били Милутин Миланковић, Милан Кашанин, Исидора Секулић, Дака Поповић и др.). Између осталог, залагао се да та територија добије већу економску самосталност, како наводи Бранко

23 Урош Јовановић, *Страдања националних бораца 1914–1915*, Штампарија „Привредни преглед”, Београд, 1936, 21–23.

24 Вељко Губерина *et al.*, *Историја српске адвокатуре – биографије знаменитих адвоката, књига IV*, Адвокатска комора Србије, Београд, 2012, 375–376.

25 *Српски биографски речник*, књ. I, А–Б, Матица Српска, Нови Сад 2004, 736.

Петрановић.²⁶ Није могао да прође број *Панчевца*, а да се не поја-ви неки чланак са његовим политичким мишљењем. Такође, у својој аутобиографији Миховил Томандл га описује као великог борца за Војводину као једну од федералних јединица. Крајем 1920. године постаје народни посланик.²⁷ Био је члан Великог савета Војводине, а краљ Александар га је именовао за члана Митрополитског црквеног савета. Ништа од зараде коју је добијао као члан наведених савета није узимао за себе, већ је све остављао у корист сиротиње.²⁸ Бошко-вић је био спреман да сарађује и са комунистима који су истицали засебност Војводине. Током 1937. године био је изабран за председ-ника Акционог одбора Војвођанског покрета. Године 1939. је био на листи за избор народног посланика у оквиру Удружене опозиције. У периоду предизборне кампање у листу *Војвођанин* излази следећи текст везан за њега: „Најмаркантнија политичка фигура послератне Војводине. Дугогодишњи народни посланик Самостално-демократ-ске странке и један од првобораца за интерес народа у Војводини... До крајности активан у политичкој борби, не познаје компромис, не одступа од свог уверења, и у свакој прилици се залаже за права наро-да, као и за потребе Војводине...”²⁹ Током Другог светског рата пов-лачи се из политике и сели се у Дубровник. Заступао је Војводину на

Слика 3 – Милан Гађански
Извор: „Страдања национал-них бораца 1914–1915”

Трећем заседању АВНОЈ-а и у Привременој скупштини ДФЈ. Због свог политичког става према аграрној реформи и заштити велепоседника долази у сукоб са Народним фронтом. Тиме је завршено његово активно бављење политиком и до краја свог жи-вота радиће као адвокат у Београду и Дуб-ровнику. Умире у Београду 1966. године.³⁰

Милан Гађански рођен је у Панчеву 1867. године. Права завршава у Бечу и Будимпешти, где је промовисан за доктора и адвоката. Након ослобођења по наредби Народног већа оснива први Окружни суд Краљевине СХС у Панчеву, и постаје његов први председник. У оквиру надлежности

26 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, I knjiga: Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Nolit, Beograd 1988, 293.

27 „Вести”, *Панчевца*, 12. 12. 1920, 1.

28 У. Јовановић, 23.

29 Ж. Фајфрић, 388–389.

30 *Српски биографски речник*, књ. I, А–Б, Матица Српска, Нови Сад 2004, 736.

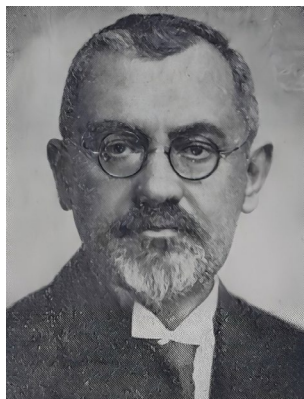
Окружног суда оснива и четири среска суда, од којих је један био у Панчеву. Судови су организовани у духу нове државе и администрације, што је изискивало потребну научну спрему и велики напор. При њиховом установљењу спречена је свака анархија и успостављен је нормалан живот на територији Панчева и околине.³¹

Милан Зако студирао је и завршио право у Будимпешти. Био је на позицији великог жупана Панчева и Вршца. Правни докторат положио је на Загребачком универзитету.³² Године 1920. постављен је на позицију судије Краљевског окружног суда у Панчеву.³³ Током исте године, како сазнајемо из списка Окружног суда, привремено је обављао функцију истражног судије.³⁴ Године 1941. био је један од кандидата за сенатора за град Београд и његово управно подручје Земун и Панчево.³⁵

Васа Ј. Исаиловић рођен је 1878. године у Иригу, а умро је 1956. године. Правне науке завршава на Загребачком универзитету 1904. године, као најбољи апсолвент. Због свог успеха добија приправнички позив од Јована Радивојевића-Вачића, једног од угледнијих адвоката и познатог радикала из Земуна. Ту се и гради његово политичко опредељење и ставови. Исаиловић је у том периоду био и уредник *Народної іланика*, часописа радикалне странке. Један је од оснивача удружења „Синђелић” из Загреба, а био је и члан покрета „Словенски југ.”³⁶ Долази у Панчево 1926. године када је постављен, а касније и редовно изабран,

Слика 4 – Закова кућа
Извор: Ана Орловић

Слика 5 – Васа Исаиловић
Извор: Панчевачка недеља

31 У. Јовановић, 40.

32 *Српски биографски речник*, књ. III, Д-3, Матица Српска, Нови Сад 2007, 835.

33 „Вести”, *Панчевачка*, 14. 3. 1920, 2.

34 Историјски архив у Панчеву (даље: ИАП), Фонд Окружни суд Панчево (даље: 91), инвентарни број 27, Списи-1920-IVa-XVIIв

35 „Стални бирачки списак”, *Панчевачка недеља*, 23. 2. 1941, 4.

36 „Десет година на положају председника панчевачке општине”, *Панчевачка недеља*, 17. 5. 1936, 2.

за градоначелника Панчева, и на тој дужности је био до пензионисања 1940. године. Стекао је велики углед међу свим грађанима Панчева због свог труда и рада. Током његове службе град се развијао и на урбанистичком и на културном плану, а успео је и да смањи градска задужења. Приликом прославе десетогодишњег јубилеја на позицији градоначелника Панчева изјавио је да је ступањем на ову позицију имао пред собом мисао о интересу и општем напретку самог града, али наводи да он није једини заслужен за његов успех већ сви људи који су сарађивали заједно са њим.³⁷ Основао је Удружење за помагање панчевачке сиротиње и активно је учествовао у његовом раду. Власник је, издавач и уредник листа *Панчевачка недеља* од 1933. до 1940. године, а током једног периода на месту уредника замењује га син Миливоје. Због својих заслуга одликован је Орденом Светог Саве III реда.³⁸

Радован Лозовић рођен је 1883. године у Црепаји. Завршава правне науке у Клужу и Морешвароши; има завршена два правна доктората. По завршетку Првог светског рата постаје градоначелник, жупан Панчева, а касније и народни посланик у Београду. Одлучује да престане да ради у области права, и почиње да се бави економијом.³⁹ Био је управник Панчевачке кредитне банке, што сазнајемо из парница Окружног суда, чији је био по потреби и адвокатски заступник. Члан је радикалне странке. О њему се у *Панчевцу* пише као о особи која је нанела велику штету панчевачком буџету и да није био моралан, али немамо податке који би то могли да потврде, тако да се на ово може гледати као на клеветање између две странке.⁴⁰ Био је одликован орденом Светог Саве V реда.⁴¹

Мита Мушички рођен је 1868. године у близини Титела, а умро је 1935. године у Београду. Школовао се као питомац⁴² Текелијиног завода у Пешти, где и полаже адвокатски испит 1901. године. Убрзо после положеног испита долази у Панчево и бави се адвокатуром. Активно учествује у политичком животу. Био је члан Народне радикалне странке. Изабран је за првог радикалског посланика у Мађарском парламенту. Године 1918. у Панчеву је радио на организовању Српског народног одбора. Већ наредне године, на заседању Велике народне скупштине у Новом Саду изабран је за посланика из Пан-

37 ИАП, Фонд Градско поглаварство (даље: 90), Записник из 1936. године

38 *Српски биографски речник*, књ. IV, *И-Ка*, Матица Српска, Нови Сад 2006, 190–191.

39 У. Јовановић, 58–59.

40 „Из радикалског перивоја”, *Панчевац*, 5. 9. 1920, 2.

41 „Вести”, *Панчевачка недеља*, 19. 1. 1941, 4.

42 Питомац – студент који живи и учи у специјалном интернатском режиму и истовремено је подвргнут војној обуци.

чева.⁴³ У току једног периода био је државни саветник, као и преводилац са руског језика. Један је од потписника за стварање удружења српског „Сокола” у Панчеву.⁴⁴

Тома Павловић рођен је у Панчеву 1872. године. Право је студирао у Бечу и Пешти, где је и промовисан за доктора права. Почетком XX века преселио се у Панчево и тамо је радио прво као адвокат, а после уједињења био је кратко градски капетан. Затим је постао председник Окружног суда у Суботици.⁴⁵ Један је од првих одборника Народног већа у Панчеву. После одређеног периода враћа се у Панчево и бави се послом панчевачког јавног бележника и судије.⁴⁶ Током обављања посла јавног бележника, како сазнајемо, морао је да се одрекне бављења адвокатуром, и било му је забрањено да води судске парнице и да заступа своје клијенте.⁴⁷ Од 1928. године председник је одељења Апелационог суда у Новом Саду, а после неколико година постао је судија Врховног суда у Сарајеву.

Стеван Пурковић је 1926. године постао уредник *Панчевца* и исте године је докторирао, а адвокатски испит је положио наредне године. Тада ступа у канцеларију Душана Бошковића и они настављају заједно да сарађују. Такође, били су и у политичком смислу тандем. Вршио је и улогу секретара Окружног одбора Самосталне демократске странке.⁴⁸ Током 1939. године кандидован је на изборима за град Београд.⁴⁹

Глиша Стојшић је рођен 1885. године у Иригу. Права је завршио у Коложвару и Будимпешти, адвокатски испит полаже 1911. године, и имао је докторско звање. Наредне 1912. године отвара своју адвокатску канцеларију у Панчеву.⁵⁰ Вођа је „Сокола” у Панчеву пред избијање Првог светског

Слика 6 – Глиша Стојшић
Извор: „Страдања националних бораца 1914–1915”

43 *Српски биографски речник*, књ. VII, Мл–Пан, Матица Српска, Нови Сад 2018, 147–148.

44 У. Јовановић, 67.

45 *Српски биографски речник*, књ. VII, Мл–Пан, Матица Српска, Нови Сад 2018, 815.

46 „Огласи”, *Панчевац*, 25. 4. 1920, 5.

47 ИАП, 91–27–Списи–1920–IVа–XVIIв

48 Миховил Томандл, *Ауџобиографија*, приредила Ивана Спасовић, Матица српска, Нови Сад 2021, 28.

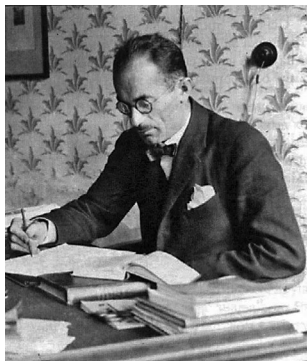
49 Ж. Фајфрић, 414.

50 В. Губерина et al, 424.

рата због чега је био и ухапшен. Из аутобиографије Миховила Томандла сазнајемо да је он био и један од оснивача тог удружења. После ослобођења постављен је за шефа војне цензуре у Панчеву, и био је члан Народног већа. Такође, био је председник коњарске задруге. Учествовао је у раду свих хуманих и просветних друштава у Панчеву. Био је на гласу као одличан правник и адвокат.⁵¹ Такође, изабран је за адвокатског заступника Занатлијске задруге из Панчева.⁵² Сазнајемо из *Панчевца* да је био један од чланова Демократске странке.

Едо Томандл брат Миховила Томандла, такође адвокат, описан је као особа која је имала „лепо име и редак углед у адвокатском стаљежу и панчевачком друштву, особа која се није никада замерила у политичким круговима и према својим клијентима“.⁵³

Миховил Томандл рођен је 1894. године у Брчком. Био је историчар, доктор права и адвокат, новинар. Своја академска звања стицхе студирањем правних наука у Бечу и Загребу, где је и докторирао. У Панчеву је спадао међу успешне адвокате, мање се бавио политиком, а више научним радом. Био је изабран за редовног члана Историјског друштва у Новом Саду. У међуратном периоду важи за несечичног патриоту, човека и адвоката.⁵⁴ Написао је 110 научних дела

Слика 7 – Миховил Томандл
Извор: <https://vojvodinauzivo.rs/znameniti-pancevcimihovil-tomandl-1894-1963-istoricar-publicista-i-advokat/>

из области историје, међу којима је и десет монографија. Био је уредник новина *Народна слоја*, секретар Француског клуба у Панчеву⁵⁵ и Панчевачког српског црквеног певачког друштва, у којем је и певао. Остадио је једина писана сведочанства о Панчеву у Првом светском рату и о страдањима Срба Панчеваца.⁵⁶ У Панчеву је у почетку радио као хонорарни наставник у Државној реалној гимназији, од 1919. године ради као судски бележник, и убрзо постаје судија Окружног суда у Панчеву. Као адвокатски приправник имао је праксу код Душана Бошковића и Ђуре Киша, адвоката из Панчева. После положеног адвокатског испита 1925. године отвара своју адвокатску

51 У. Јовановић, 20–21.

52 „Вести”, *Панчевац*, 14. 3. 1920, 2.

53 М. Томандл, 103.

54 У. Јовановић, 64–65.

55 Један од потпредседника Управног одбора био је Адолф Шчитински.

56 М. Томандл, 3.

канцеларију у Панчеву, и као адвокат радиће наредних деветнаест година.⁵⁷ Као југословенски националиста био је у тамници у Араду током Првог светског рата. У том периоду водио је дневник који није у целини објавио. За време окупације у Другом светском рату Немци су га прогонили и затварали, а после рата сведочио је пред Комисијом за утврђивање ратних злочина о страдању културних добара у Панчеву.⁵⁸ Сарађивао је са Матицом српском, као и са Југословенском академијом знаности и умјетности у Загребу. У социјалистичкој Југославији пензионисао се као адвокат 1946. године, и онда је најпре радио као градски библиотекар, а затим је постао један од оснивача и управник Историјског архива у Панчеву.⁵⁹

Мита Тополовачки рођен је у Црепаји. Завршава право у Будимпешти. Радио је као адвокат у Црепаји, Ковину и Панчеву. Након Првог светског рата учествовао је у вршењу власти као заменик повереника за социјалне реформе у Народној управи, и као посланик у Привременом народном представништву у Београду. Активно се бавио политиком.⁶⁰

Поред наведених адвокати који су у овом периоду живели и радили у Панчеву су и следећи: Михајло Атанацковић, Симон (Сима) Бартман, Никола Бартош, Драгомир Вујић, Сава Голошин, Ладислав Грабер, Деже Дарваш, Ернест Дарваш, Аладар Дебрецини, Љубомир Дадић, Ладислав Ебергењи, Милан Ербес, Петар Јанковић (срески начелник), Илија Јарковачки, Владислав Јовановић, Милан Јосимовић, Јован Јовановић, Ђура Киш, Мавре Киш, Аристид Киш, Лав Киш, Бранко Кнежевић, Марко Кнежевић, Сава Криг, Бела Лабанц, Саво Лајош, Павле Акош Лоц, Хуго Ленард, Фрања Мајерхефер, Андрија Марјановић, Ђорђе Марковић, Лоранд Менесдорфер, Милан Метикош, Бранко Милашиновић, Јован Миљковић, Ђорђе Милутиновић, Јован Михајловић, Светислав Михајловић, Игњат Михајловић, Богосав Николић, Ђорђе Пајић, Борислав Патић, Бранко Перић, Лајош (Лауш) Перлез, Борислав Петровић, Душан Петровић, Добро Пекота, Аладар Полак, Александар Прелер, Душан Радивојевић, Васа Ранисављевић, Игњат Радан, Младен Радуловић, Душан Ристић, Евген Розенберг, Јосиф Сабадкаји, Емил Сенди, Богољуб Стојковић, Лила Стејић, Борислав Топаловић, Зарија Трифун, Слободан Ђурчин, Фрања Фаркаш, Марко Фатић, Ласло Ференц, Александар Франкл, Јован Хајм, Александар Херцл, Хенрих Хуша, Недељко Чолаковић, Емил Шенди, Јене Шеберле и Алдолф Шчитински. Не искључујемо

57 *Ibid*, 20–24.

58 *Ibid*, 3.

59 Ж. Фајфрић, 403.

60 *Ibid*, 390.

могућност да је у овом периоду било још адвоката поред горе наведених. Списак је отворен за промене приликом даљих истраживања.

4. ОКВИР ПОСЛА ПАНЧЕВАЧКИХ АДВОКАТА И ЊИХОВИ КЛИЈЕНТИ

Поред посла у оквиру адвокатуре, где се првствено мисли на заступање својих клијената, сазнајемо да су се адвокати бавили и другим пословима. Имали су активан политички живот. Бавили су се и новинарством, где су били на високим позицијама.⁶¹ Такође, већина њих је учествовала у различитим национално-културним покретима, а неки су били судије и управници судова. Углавном, срећемо их на водећим позицијама са којих су могли да утичу на свест и мишљење грађана.

4.1. Адвокати пред судовима

У међуратном периоду у Панчеву су постојали Окружни и Срески суд. Као што је познато, главни циљ адвокатског посла је заправо заступање интереса својих клијената пред судовима.

Из тог разлога у оквиру истраживања, прегледањем мањег броја случаја, истражили смо део спорова⁶² који су били најзаступљенији.⁶³ Највећи број спорова био је у оквиру грађанског права, а мање смо се сусретали са кривичним правом. Иако смо на почетку истраживања сматрали да ће највећи број случајева бити везан за брачно право и проблеме у вези са браком (развод, алиментација, старатељство), испоставило се да је највећи број парница био на тему оставинских расправа (оставина и смртнице), из области наследног права, са којима се углавном бавио Срески суд у Панчеву.⁶⁴ Мада, дефинитив-

61 У горе датим биографијама неколико панчевачких адвоката навели смо који су се од њих бавили и новинарством. Овде ћемо додати још двојицу: Владислава Јовановића – уредника листа *Народни радикал* и члана редакционог одбора листа *Народни радикалски глас*, и Ђорђа Пајића – који је покренуо лист *Курир* (изашао у само 6 бројева), а касније био уредник и издавач листа *Народна слога*. Ж. Фајфрић, 389–391.

62 Истражено је 200 спорова, а само у току једне године у том периоду је спроведено више од 2500 спорова. Из тог разлога остављамо отворену могућност да се статистика заступљености случаја промени након целокупног истраживања фондова Окружног и Среског суда у Панчеву.

63 Укупно је прегледано 205 парница.

64 ИАП, Фонд Срески суд у Панчеву (даље: 99), Грађански и кривични предмети. ИАП, 99, инвентарни број 201 – Списи 1930. година.

Поред овог фонда коришћени су и већ наведени фондови повезани са грађанским, кривичним, ванпаричним предметима, ради формирања овог податка у раду.

но најзаступљенији случајеви били су различити видови тужби: новчане наплате, прекршени купопродајни уговори, злоупотреба службеног положаја, а сусретали смо се са већим бројем случајева где су адвокати тужили своје клијенте због неизмирених платних обавеза према њима.⁶⁵ Када је реч о тежим кривичним случајевима највише се срећемо са примерима умишљајних убистава, крађама, тежим случајевима повреде части, а било је и неколико случајева силовања.⁶⁶ Током истраживања записника са парница за време тридесетих година XX века сусрели смо се са већим бројем тужби клијената на Панчевачку кредитну банку и обрнуто. Банку је заступао Радован Лозовић. Разлози ових тужби су углавном била дуговања, неисплаћене обавезе потписане уговором.⁶⁷

У већем броју прегледаних парница појављивали су се следећи адвокати: Д. Бошковић, С. Пурковић, М. Топаловачки, А. Дебрецини, Л. Грабер, М. Томандл, Љ. Дадић, Р. Лозовић, Ђ. Пајић... Постојали су и случајеви у којима су адвокати заступали заједно неке клијенте и водили њихове случајеве, а као примере издвајамо Бошковић–Пурковић и Грабер–Дебрецини, чија се сарадња испоставила као веома упешна.

С времена на време у градским новинама су грађани информисани о судским споровима. Ови спорови су углавном кривична дела тежег облика као што су убиства, злоупотреба власти, крађе или увреде части. Путем ових чланака грађанима је предочавано шта се све око њих све дешава, а понекад је деловало да они служе као примери из којих треба да се извуче нека порука, мада сматрамо да су више служили за допуну нових градских прича (*џрачева*). Током 1920. године из *Панчевица* видимо да је било четири случаја убиства под дејством алкохола, па су кроз те примере наводили грађане да контролишу своје поступке. Кроз неколико објављених бројева, током исте године, појављују се као чланци и постојеће активне јавне судске расправе у панчевачким судовима.

Такође, у првим послератним годинама, постоји доста случајева где се тражило утврђивање смртог случаја за грађане који се нису вратили са бојишта. Као пример за то можемо узети судски проглас где Јованка Хадершпек тражи да се њен муж Фрања прогласи мртвим, а њу је заступао Глиша Стојшић.⁶⁸

65 ИАП, 91, инвертарни број 840, Грађански и ванпарични предмети.

66 ИАП, 91, инвертарни број 478, Кривични предмети-Кзп.

67 ИАП, 91, 778–Грађански и ванпарични предмети.

68 „Проглас”, *Панчевица*, 29.2.1920, 6.

Постоје и случајеви где су се поједини адвокати бавили послом краљевског јавног бележника (даље: КЈБ), односно судског повереника. Како је закон тада прописивао (а тако је и данас) адвокати нису могли да у исто време обављају обе функције јер би долазило до сукобљавања интереса у оквиру њиховог посла.⁶⁹ Сазнајемо да су у овом периоду, на неко одређено или не одређено време, ту функцију обављали: Д. Бошковић (заменик КЈБ), С. Бартман, М. Ербес, Ј. Јовановић (заменик КЈБ М. Ербеса), М. Зако, П. Јанковић (заменик КЈБ М. Зака), Д. Радивојевић, М. Тополовачки, Т. Павловић, Ј. Миљковић, С. Михајловић, И. Михајловић, С. Лајош (заменик КЈБ С. Михајловића), М. Радуловић...⁷⁰

Сазнајемо да су при Окружном суду радили Милан Гађански, као председник суда, Симон Бартман, као судија и заменик председника Округног суда, Љубомир Дадић, судија, и Милан Зако судија. На својим функцијама имали су фиксне месечне плате, које су 1920. године представљене у крунама. Као управник суда Милан Гађански имао је плату у износу од 900 круна, док су Симон Бартман и Љубомир Дадић имали 533 круне месечно, а Милан Зако 366 круна. Такође, на ту плату сваког месеца су добијали месечни додатак који је просечно износио 4000 круна. Поставља се питање да ли су њихове плате после мењања валуте биле исто толико јаке, као и током 1920. године.⁷¹ Када је реч о адвокатској заради, сазнали смо да је само овера пуномоћја односно овлашћења адвокату износила 200 динара, а да су постојале и фиксне цене за неке овере, и да се адвока-

69 „...javne beležnike postavlja državna vlast i daje im karakter lica javnog poverenja, da po propisima ovoga zakona sastavljaju i otpravljaju javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava; da primaju isprave radi čuvanja, ili novac i papire od vrednosti radi predaje drugim licima ili vlastima i da po nalogu sudova ili drugih javnih vlasti provode postupke koji im se po zakonu mogu poveriti...ukidanju prava vršenja advokature pored javnog beležništva od 30.05.1931. godine i javni beležnici su pozvani da se u roku od 30 dana od dana objavljivanja uredbe izjasne o tome koju profesiju žele da nastave da obavljaju... Uslovi za obavljanje javnobeležničke profesije su bili državljanstvo Kraljevine Jugoslavije, poslovna sposobnost, navršenih 30 godina života, završen Pravni fakultet u svojstvu redovnog studenta i položen diplomski ispit, pet godina prakse uz najmanje dve godine prakse kod javnog beležnika i jedne u sudu, a preostale dve kod beležnika, suda, advokata ili pravobranioca, položen advokatski ili sudijski ispit.” М. Živković, V. Živković, „O uvođenju javnog beležništva u Srbiji.“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63.2, 2013, 434–435.

70 Услед немогућности директног коришћења фонда о краљевским јавним бележницима (Ф.29.), који се тренутно сређује, посредне информације о овој теми добили смо кроз усмено сведочење архивисткиње која је задужена за његово уређивање (Данамарија Сердар).

71 ИАП, 91–27–Списи–1920–IVa–XVIIв.

Слика 8 – Зграда Окружног суда у Панчеву некада Извор: „Панчево на старим разгледницама 1898–1941”

Слика 9 – Зграда Окружног суда у Панчеву данас Извор: <https://www.zzskrancevo.org/perokretna-kulturna-dobra/>

тима за сваки излазак пред суд плаћало 500 динара и више.⁷² Остатак цене се формирао по томе да ли су адвокати извршили посао за који су били задужени, и по томе су добијали остатак зараде. Када се наводи посао у целокупном смислу, узмали су процентуално од 15% и више за сваку добијену парницу, али као што је већ напоменуто имали су могућност да сами формирају цену својих услуга.⁷³ Подаци о заради адвоката би били још прецизнији да су је сами адвокати више помињали, остављали доказе о исплати по завршетку парнице итд. Мада, узимајући у обзир цене основних животних намирница у том периоду и то да су поједини адвокати месечно издвајали око 600 динара за изнајмљивање канцеларије или стамбеног простора...⁷⁴ Можемо рећи да су водили солидан начин живота, и да су неки од њих били чак и имућнији грађани Панчева. Наравно да то, као и данас, зависи од случаја до случаја и начина њиховог развоја у оквиру професије.

* * *

Једном приликом Ђура Киш је изјавио у *Панчевцу* да је јефтино и брзо правосуђе сада прошлост, што се није променило до данас.⁷⁵ Из записника са једне од парница у надлежности Окружног суда из

72 ИАП, 91, 840 – Грађански и ванпарични предмети.

73 Данас адвокати узимају од 12.000 динара за овлашћење, а од 6.000 динара за сваки излазак пред суд.

74 Податке о цени изнајмљивања градских станова за канцеларијски простор (зграда „Панајот”) проналазимо у записнику једне од седница Градског магистрата из 1931. године. Ту се помиње да је Д. Ристић добио на изнајмљивање простор (који је претходно користио Д. Радивојевић) уз месечну закупину од 500 динара.

75 „Наше судство”, *Панчевац*, 22. 1. 1922, 2.

1936. године, где Васа Ердељ захтева да се убрза решење спора због материјалне штете коју одуговлачење производи, видимо како оваква ситуација представља проблем адвокатима. Поставља се питање које заправо имао довољно средстава да би овластио адвоката да га заступа. Одговор на постављено питање немамо у потпуности. Знамо да су се као клијенти у овом периоду појављивали ратари, столари, сточари, домаћице, трговци, чиновници, политичари, предузећа, банке, државне институције (општине)... Сусретали смо се и са случајевима где су адвокати заступали једни друге или сами себе (М. Тополовачки, Н. Бартош, Д. Бошковић и други). Постоје примери у бракоразводним парницама где немамо података како су жене долазиле до новца потребног да поднесу тужбу. Требало би напоменути да није необично што су ратари били најзаступљенији клијенти, јер се становништво већински бавило пољопривредом и углавном су имали велике поседе, па су могли да приуште себи адвоката.⁷⁶ Из записника седнице Градског поглаварства из 1934. године сазнајемо да је Милан Зако био изабрани адвокат који ће заступати сиромашне грађане, али је после неког периода тражио да се та одлука повуче.⁷⁷ Одатле закључујемо да су постојали адвокати који би добровољно заступали сиромашније клијенте без обзира на исход парнице, али су сигурно имали ограничен број грађана које су прихватили.

4.2. Адвокати и политичко ангажовање

У политичким дешавањима у граду за време међуратног периода често смо се сусретали са појединим адвокатима. Неки од њих су имали већи удео у тим дешавањима, док други нису. Прегледањем записника са седница Градског поглаварства⁷⁸ сазнали смо да су адвокати били његови стални чланови. Из тих записника видимо да је – према списковима присутних посланика – на свакој одржаној седници било од два до четири адвоката. Они су на тај начин учествовали у доношењу одлука битних за град, а неки су имали и функцију градског фишкала.⁷⁹ Учесници седница били су: Д. Бошковић (фишкал), Д. Радивојевић (фишкал), Г. Стојшић (фишкал), Р. Лозовић, М. Мушицки, Ђ. Пајић, П. Јанковић, М. Зако (фишкал), М. Томандл, С. Бартман, Б. Патић, Б. Кнежевић, М. Атанацковић (фишкал), М. Ербес, Е. Шенди, Т. Павловић, Ђ. Киш, М. Гађански и В. Исаиловић.

76 ИАП, 91, инвентарни број 778, Грађански и ванпарични предмети.

77 ИАП, 90–Записник из 1934. године.

78 Седнице из 1920, 1921, 1923, 1924, 1925, 1929, 1931, 1934, 1936, 1937. и 1939. године.

79 Фишкал – адвокат који заступа управу града и сам град на судским парницама. Током 1930. године градски фишкал је имао додаток у износу од 1200 динара, како сазнајемо из извештаја са седница Градског магистрата.

Слика 10 – Народни музеј Панчево, место гдесу некада одржаване седнице Градског поглаварства
Извор: Александар Стојковић

Током 1920. године главни проблем који је требало решити било је смањење сиромаштва грађанства. Основан је и сирочадски сто, а међу одговорнима за уређење његовог статута био је Д. Бошковић.⁸⁰ У оквиру функције посланика били су чланови градског правног одбора, и преко њега предлагали решења неких питања која су била у складу са законом и уставом. Такође, били су чланови и следећих одбора: управног, пореског, финансијског, буџетског, мировног, плинског, железничког, болничког, школског одбора и одбора за станове.⁸¹ Један од адвоката који је водио рачуна и заступао права чиновника био је Симон Барман. Он је истицао разлике између градског и државног чиновника, и да град треба самостално да доноси одлуке о чиновничким додацима. Трбало би споменути и Борислава Патића, који се залагао да град има свог изабраног градског лекара.⁸²

Истакли бисмо 1931. годину, као једну од оних током којих је већи број адвоката учествовао на седницама Градског магистрата – чак њих шесторица што је чинило 20% учесника седнице. Могли бисмо рећи да је вероватно на велику бројност адвоката на седницама утицало одржавање избора исте године. Поред самог броја присутних, истиче се и једна од тачака дневног реда са седнице одржане 27. 2. 1931. године у којој су управо присутни адвокати водили дискусију о томе на који начин треба да се регулише упражњено место градског фишкала. У вези са овом ситуацијом су се обратили и Министарству унутрашњих послова, које се у свом одговору позива на члан 33. За-

80 ИАП, 90–Записник из 1920. године.

81 ИАП, 90–Записник из 1921. године, Записник из 1923. године, Записник из 1930. године и Записник из 1931. године.

82 ИАП, 90–Записник из 1937. године.

кона о адвокатима.⁸³ Претпостављамо да је повод за дискусију о овој теми настао у моменту када је тадашњи градски фишкал одлучио да се повуче са своје позиције јер није добијао накнаду за вршење свог посла, што је било у складу са законом. Уследила је одлука да се предмет преда правном одбору града Панчева, који је био ту да коначно регулише ово питање. Имамо још податак да се Ђорђе Пајић залагао да фишкал добије бар неки хонорар.⁸⁴

Ангажовање адвоката у политици видимо и кроз њихов рад у политичким странкама. Из *Панчевца* сазнајемо да је странка око које се окупљало највише адвоката била Демократска странка, а њени чланови су били: Д. Бошковић, М. Томандл, С. Пурковић, Т. Павловић, М. Гађански, П. Јанковић, Г. Стојшић, Ђ. Пајић... Они су учествовали у организацији њених зборова и активно су промовисали њен рад.⁸⁵ Радикалну странку су заступали Р. Лозовић, Ђ. Пајић и М. Мушицки.⁸⁶ Током тридесетих година на власти у Панчеву је била Југословенска радикална заједница, чији је главни представник био В. Исаиловић, а као члан се још помиње и Б. Кнежевић.⁸⁷ Пример адвоката који је често мењао политичка опредељења је М. Тополовачки, а као разлог за то наводи да се његове идеје нису поклапале са идејама странака чији је био члан.⁸⁸ Његов син Александар Тополовачки је међу првима стрељан у Панчеву за време Априлског рата због организовања протеста 27.3.1941. године. Он је био студент права, и претпостављамо да би наставио очев посао.⁸⁹

Постојали су и примери да су заправо политичке странке биле разлог за престанак сарадње између адвоката. Најпознати пример представља престанак сарадње између Бошковића и Томандла. Њихов сукоб долази као последица поделе Демократске странке.⁹⁰ Бошковић се придружио политичкој концепцији Светозара

83 „Ко врши адвокатуру не може уједно: а) вршити с платом државну или другу коју јавну или приватну службу у својству чиновника, осим службе хонорарног професора Универзитета или хонорарног наставника стручних школа; б) бавити се послом који се не слаже с положајем, угледом, чашћу и независношћу адвоката.” члан 33. Закона о адвокатима Краљевине СХС.

84 ИАП, 90–Записник из 1931. године.

85 „Вести”, *Панчевац*, 23. 9. 1920, 1.

86 „Вести”, *Панчевац*, 17. 4. 1921, 2.

87 ИАП, 90–Записник из 1936. године.

88 „Вести”, *Панчевац*, 14. 3. 1920, 4.

89 Јозеф Франк, *Крвави април у Панчеву – йозагина стїрељања и вешања тїридесетї шесїоро цивила у априлу 1941*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2022, 95.

90 До поделе странке долази због сарадње Светозара Прибићевића са Радикалном странком.

Прибићевића, а Томандл се придружио Љубомиру Давидовићу и постао је секретар Окружног одбора његове странке за округ Панчево – Бела Црква. Из Томандлове аутобиографије сазнајемо да је на њега при доношењу овакве одлуке велики утицај имао и његов брат, али још један од разлога је био тај да он није могао себе да види у странци која сарађује са радикалима. Ова ситуација тешко је утицала на обојицу. Бошковић је помагао Томандлу током школовања, и у једном периоду финансирао је његово лечење. Томандл пише да је из тих разлога решио да му се новчано одужи. По Томандловом покретању листа *Народна слоја* Бошковић се дуго уздржавао да са њим улази у политичке дискусије – све док нису почеле сталне прозивке и зачикавања. Тада у *Панчевцу* излази слика Томандла представљеног као жутокљунца уз потпис (испод слике) *ѿиандл, мандл, ѿройандл*.⁹¹

5. ЗАКЉУЧАК

Адвокати и адвокатура су из Првог светског рада изашли веома оштећени, али их то није спречило да учествују у стварању нове државе. Сазнали смо да је систем закона био другачији за адвокате у Војводини, а они су се борили за равноправност и за своје потребе у оквиру адвокатуре. Закључујемо да је исход њихове борбе био углавном позитиван, и да су отворили нека питања која муче и данашњи правни систем – а то је брзина рада у правосуђу и мешање политике у његово функционисање.

Адвокати из Панчева представљају људе који су имали велику улогу у функционисању самог града. Поред посла у оквиру своје професије водили су и политички живот; неки од њих били су уредници и писали су за градске новине. Такође, имали су свест о потреби за додатним усавршавањем и образовањем. Били су добар пример за младе људе са подручја Панчева, а током свог живота помагали су грађанима на различите начине. Радили су за корист грађана Панчева и својих клијената. Доносимо закључак да су стекли велики углед и достојанство бавећи се овим занимањем, и били су уважавани. Код великог броја адвоката из овог периода било је заједничко место школовања, што је утицало на формирање њихових ставова, а после је утицало и на њихове односе. Власт је у њима видела покретаче друштвених промена и због тога се плашила њихових ставова, и тога да би могли да покрену нагле промене у створеним системима. Окупљали су се око странака које су има-

91 М. Томандл, 23–27.

ле политички програм који им се допадао, а највише их је било у Демократској странци. Приходи су им зависили од тога колико су се ангажовали у свом послу, али можемо рећи да су живели солидним начином живота, каквим адвокати и данас живе. Бавили су се највише случајевима везаним за оставинске расправе и различите видове тужби. Њихови клијенти су претежно били ратари, што је за тај период било разумљиво јер су се тада тим занимањем људи највише и бавили. Истакли бисмо и адвокате који су својим деловањем обележили панчевачку свакодневницу у овом периоду, а то су били: Душан Бошковић, Миховил Томандл, Васа Исаиловић, Милан Гађански и Радован Лозовић. Међу њима се, ипак, највише истиче Душан Бошковић, који је био познат по свом политичком животу и својој успешности као адвокат пред судовима. Такође, учествовао је и у раду многих организација.

Током истраживања највише потешкоћа нам је задавало налажење информација о личним подацима адвоката. Уз мањег броја истражених случајева извели смо одређене закључке везане за парнице којима су се бавили, али остављамо могућност да се резултат промени ако се буду истражили целокупни фондови Окружног и Среског суда у Панчеву. Такође, оставља се отворено питање ко су били приправници у адвокатским канцеларијама током овог периода. О њима нисмо успели да пронађемо ниједну информацију. Овим истраживањем започет је процес истраживања тема везаних за адвокатску струку и право у Панчеву. Тиме је створена могућност за даља истраживања у оквиру теме. Нова истраживања могла би се фокусирати на то да се види да ли је можда било и више адвоката, и будући истраживачи би могли да се више усредсреде на лични живот адвоката.

ИЗВОРИ

ИЗВОРИ:

Необјављени архивски извори:

- Историјски архив у Панчеву
- Краљевски јавни бележници – Панчево (29)
- Градско поглаварство (90)
- Окружни суд Панчево (91)
- Срески суд у Панчеву (99)

Објављени извори:

Миховил Томандл, *Аутиобиографија*, приредила Ивана Спасовић, Матица српска, Нови Сад 2021.

Електронски извори:

<https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Zakon%20o%20advokatima%20za%20kraljevinu%20SHS.pdf>

<https://aks.org.rs/cir/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82/>

https://anali.rs/xml/200-/2002c/2002-3-4c/Anali_2002_3-4_610-626.pdf

Штампа:

Панчевачка недеља, 1936.

Панчевачка недеља, 1941.

Панчеваи, 1920–1922.

Панчеваи, 1926.

Панчеваи, 1928.

ЛИТЕРАТУРА

Милорад Ботић, *Адвокајтура: есеји – саопштења – записи II*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 1994.

Вељко Губерина *et al.*, *Историја српске адвокајтуре – биографије знамениитих адвоката, књига IV*, Адвокатска комора Србије, Београд 2012.

Енциклопедија Југославије I, А – Боск, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб 1955.

М. Živković, V. Živković, “О увођењу јавног Beležništva u Србији”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63.2, 2013.

Историја југословенске адвокајтуре, Адвокатска комора Југославије, Београд, 2000.

Урош Јовановић, *Спиродања националних бораца 1914–1915*, Штампарија „Привредни преглед”, Београд 1936.

Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник РС, Београд 1995.

Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, I knjiga: Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Nolit, Beograd 1988.

Српски биографски речник, књ. I, А – Б, Матица Српска, Нови Сад 2004.

Српски биографски речник, књ. IV, И – Ка, Матица Српска, Нови Сад 2006.

Српски биографски речник, књ. III, Д – З, Матица Српска, Нови Сад 2007.

Српски биографски речник, књ. VII, Мл – Пан, Матица Српска, Нови Сад 2018.

Жељко Фајфрић, *Историја адвокајтуре Војводине (од почетка до 1941. године)*, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад 2008.

Јозеф Франк, *Крвави април у Панчеву – њозагина сјрељања и вешања шри-десет шесторо цивила у априлу 1941*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2022.

Ana ORLOVIĆ*

THE LAWYER PROFESSION IN PANČEVO 1918–1941.

Summary

The work is dedicated to the lawyer profession during the interwar period in Pancevo. The chronological framework of the topic marked the birth of a new legal system, in the newly created state of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later the Kingdom of Yugoslavia), within which numerous changes took place. The author begins the work with an explanation of how the legal profession developed in this period and what the process of passing the first Law on the legal profession looked like and what are the most important changes that it brought to the profession. The personal lives of the lawyers of that time will be presented with a special focus, in order to get to know the people who were engaged in this work. In order to take into account as many aspects as possible that can exist and define a lawyer and the legal profession. The jobs that the lawyers dealt with in the District and District Courts in Pančevo were dealt with as closely as possible, and an unavoidable part of the profession is political engagement in the city itself, as well as the clients they met. In addition to relevant literature, the work is based on archival material and old city newspapers (“Pančevac”, “Pančevac Nedelja”), but also on other sources related to this topic. The reader is given the opportunity to see some of the problems faced by lawyers in that period, which continue to run through this profession even today.

Key words: *Lawyers. – Pančevo. – Kingdom of Yugoslavia. – District and Municipal Court. – Clients.*

Рад приспео / Paper received: 12. 4. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 17. 5. 2024.

* The author is a student of the University of Belgrade Faculty of Law, *anaorlovic04@gmail.com*